

Vapaus, kansalaisuus ja ylen hyvä demokratia

Käsillä olevassa lehdessä viitataan suoraan tai epäsuorasti erilaisiin demokraatia- ja vapauskäsityksiin. Ensio Puoskari tarkastelee joukkoviestintätutkimusten tapaa teoretisoida julkisuuden ja demokratian suhdetta. Sinikka Sassi ja Jari Peltola analysoivat ajatuksia ihmisten eriarvoisesta suhteesta digitaaliseen informaatioyhteiskuntaan. Demokratiakäsityksissä vapaudet sidotaan kansalaisuuteen. Kansalaisilla pitäisi olla vapaus tulla kuulluksi ja ilmaista itseään muunakin kuin alamaisena. Kuitenkin täysivaltaiseen verkkokansalaisuuteen liittyvä retoriikka on monimerkityksistä, osoittaa Peltola jutussaan.

Vapaus on epäsuorasti esillä myös Susanna Paasosen artikkelissa. Hän tutkii ”immateriaaliseen” verkkoympäristöön liitettyjä vapauden ja liikkuvuuden fantasioita sukupuoliyhteydestä näkökulmasta. Paasonen ruotii illuusioita kyberavaruudessa liikkuvien käyttäjien identiteetin ruumiittomuudesta ja itsen tekemisen vapaudesta.

Itsen tekemisen ajatus liittyy ns. butlerilaiseen käänteeseen feministisessä tutkimuksessa. Eräs keskeinen ajatus on, ettei sukupuolta ole, vaan sitä tuotetaan. Sukupuolen tuottaminen tapahtuu arkisissa ja jopa merkityksettömiltä tuntuvis- sa käytännöissä. Niinpä emme juurikaan kyseenalaista vaikkapa tietokonepelien tai fantasiaelokuvien sukupuolirooleja tai niihin liittyvää kokemusmaailmaamme. Saatamme kuvitella, että pelimaailmassa niin kuin yleensäkin fantasiaissa voisimme elää sukupuolesta vapaana toimijana. Yksilöllinen vapaus on kuitenkin suhteellista niin pelimaailmassa kuin yhteiskunnassakin.

Kulttuurinen koodisto kattaa sekä ajattelutottumuksemme että tapamme kokea oma ruumiimme. Oman ruumiin toisin kokeminen on siksi poliittinen projekti. Harvoin ruumiillisuudesta puhutaan, kun väitellään vaikkapa kansalaisdemokratiasta. Kokemuksemme on täynnä tiedostamattomia fantasioita, ja projisoimme niitä julkisiin yhteyksiin, joissa demokratian sanotaan toteutuvan. Näyttää siltä, että vapaiden kansalaisten ihanteellinen julkinen tila – olkoon se sitten mediajulkisuutta tai kansalaisjournalismia – asettuu yhä itsestään selvästi sukupuollittuneen yhteiskuntaruumiin ja sen paradigmaattisen toimijan, mieskansalaisen kuvastimeksi.

• • •

Vapauden retoriikassa kiteytyy yhteiskunnan ja yksilön sovittamattomalta vai- kuttava ristiriita. Ristiriidan osana ovat käsitykset vapauden ja sen kontrollin, sääntelyn, luonteesta ja kohteesta.

Aiheesta kirjoittanut Tuija Pulkkinen esittää teoksessaan *Postmoderni politiikan filosofia* (1998), että politiikan filosofiassa saksalainen perinne esiintyy valtiollisen säätelyn ja itselleen lakeja säätävän kansalaisuuden puolesta. Angloamerikkalaisessa perinteessä taas puhutaan kansalaisesta, jota ei estetä tekemästä sitä, mitä hän haluaa. Pulkkinen tiivistää perinteiden erot suhteessa demokraattiseen osallistumiseen seuraavasti: Hegeliläis-marxilainen poliittinen ontologia korostaa demokratiaan kuuluvaa osallistumista, kun taas liberaalis-individualistiselle demokratiamallille riittää, että perustuslaki takaa mahdollisuuden osallistumiseen ja jatkuvan julkisen vallan kontrolliin.

Pulkkinen asettaa kummatkin modernin politiikan ontologiat sellaisenaan kyseenalaisiksi. Hänen pääkritiikkinsä kohdistuu niiden tapaan olettaa toimijuus suljetun subjektin tai suljetun minän muotoiseksi. Tilalle hän ehdottaa paikannettua ymmärrystä poliittisesta toimijuudesta, joka on mahdollista ilman, että oletettaisiin yhden tahdon ja tahtojen välisen yksimielisyyden horisontti. Rakentuvana ja perusluonteeltaan paikallisena nähty toimijuus ei selittyisi sen enempää yhteiskunnan määräävyydestä kuin vapaiden yksilöiden autonomisuudestaakaan.

Yhteiskuntateoreetikko Anthony Giddensin mukaan globaali maailmamme on sikäli potentiaalisesti toiminnan ja kokemuksen maailma, että yhteiskunnalliset siteet on käytännössä luotava uudelleen sen sijaan, että ne perittäisiin menneisyydestä. Tästä seuraa mahdollisesti eri asteista (media)julkista narsismia ja individualismia, jota Giddens pitää kuitenkin yhteiskunnallisen solidaarisuuden ehdonä; avautuminen toiselle kun mahdollistaa hänen mukaansa "dialogisen demokratian" ja toiminnan ulottamisen kaavallisten totuuksien tuolle puolen.

Torjuva asenne suljetun minän ja yhden tahdon politiikkaan ei merkitse makroteoreettisten ja selitysvoimaisten ajatusten, kuten marxilaisuuden hylkäämistä. Oletan, että tulkinnat entistä selkeämmin haastavat toisensa. Yksilöt ja ryhmät voivat hyödyntää, muokata ja tuottaa tulkintoja joko onnistuneesti tai vähemmän onnistuneesti toimintansa ja identiteettityönsä materiaaleina sen sijaan, että he kansalaisina tunnistaisivat ikään kuin ennakoita osoitetun paikkansa historiassa tai että he vain delegoivat historian suunnasta päättämisen muille.

Eräs modernille hyvinvointivaltiolle tyypillinen mediavälitteisen kansalaisuuden teknologia on ollut julkisen palvelun radio- ja televisioyhtiö. Se on osoittanut yksilölle paikan modernin rakentamisessa, samalla kun se on vahvaan järjeksuskoon nojautuen ottanut tehtäväkseen jos ei päättää, niin ainakin osallistua historian suunnan näyttämiseen. Nyttemmin Yleisradio on vieraantunut tehtävästään. Entä mitä on tullut tilalle? Kiinnittyminen markkinoihin, ajautuminen virran vietäväksi tilanteessa, jossa Giddensin mukaan yksilölle mahdolliset valinnat ja niitä koskevat – usein jonkun muun tekemät – päätökset tulisi osata erottaa toisistaan.

Jos voimmekin suhteellisen vapaasti päättää, mitä ohjelmaa me radiosta kuuntelemme ja televisiosta katselemme, emme päätä ohjelmistoista. Voimme päättää, pidämmekö uutisten julkisuuteen tuomien henkilöiden persoonasta vai emme. Pyhään uutismuotoon emme kuitenkaan voi vaikuttaa. Se toimii yhä virallisen poliittisen agendan ehdoilla tuomien meidät seuraamaan poliittisen päiväjärjestyksen näytelmää ja sen päivittäin toistuvia päähenkilöitä. Myöhäismodernissa yhteiskunnassa televisionkatsojalle annetaan rajattu asiantuntijan rooli. Markkinavetoisessa ajattelussa heidän ohjelmavalintansa määrittävät jopa "laatua".

Sen sijaan, että pohtisimme, tarvitaanko julkisen palvelun radiota ja televisiota jonkin "yhteiskunnallisesti merkittävän" tehtävän täyttämiseksi nyt tai tulevaisuudessa, meidän tulisi pohtia Yleisradion merkityksellisyyttä kansalaisyhteiskun-

nalle. Se on poliittinen tehtävä. Täyttää yksimielisyyttä ei saavuteta. Eikä se ole tarpeenkaan. Markkinavapauden puolustajien kanssa samaan rintamaan saattavan asettua nekin, joiden mielissä julkisen palvelun ideologia edustaa valtiomyönteistä parlamentaarista demokratiaa pahimmillaan.

Yhden tahdon julkisen palvelun ajatus on historiallinen konstruktio. Se vastaa huonosti myöhäismodernin poliittista kontekstia, sen potentiaalia toiminnallisuutta ja kokemuksellisuutta. Niinpä käsite ”julkinen palvelu” edellyttäisi uudelleentulkintaa.

Kuuntelijat ja katsojat ovat julkisen palvelun asiakkaita, julistavat Yleisradion strategiapaperit – vaikka toimitukset toisin ajattelisivat ja toimisivat. Kuluttajan roolissa on vähintäänkin yksi rajoite: asiakas ostaa tavaransa, jonka tuottamiseen hän on vain välillisesti osallistunut. Hän on ehkä valinnut mallin ja värin (ja sitä myöten ehkä antanut myyjälle vihjeen siitä, mikä tekee parhaiten kauppansa) mutta joku muu on päättänyt määrästä ja laadusta. Ja kun hänet on toistuvasti nimetty ostajaksi, alkaa hän toimia kuten ostajan pitääkin: hän valikoi ja tinkii, heittää syrjään ja siirtyy yhdestä kaupasta toiseen. Tapa, jolla häntä käsitellään alkaa siis ohjata hänen todellisuuttaan ja valintojaan.

Mitpä jos Yleisradioyhtiö alkaisi käsitellä kuuntelijoitaan ja katsojiaan jälleen kansalaisina? Sen strategisena tehtävänä olisi tällöin palvella kansalaisten julkista mielipide- ja puheoikeutta ja tarjota heille julkisen keskustelun ja kokemusten vaihdon katkeamaton tila, joka edesauttaisi uusien globaalien yhteiskunnallisten tunne- ja toimintasiteiden syntymistä ihmisten välille. Kuuntelijat ja katsojat ehkä alkaisivat pitää itseään yhteiskunnallisista asioista kiinnostuneina toimijoina ja osallisina kansalaisina. Toisin kuin perinteisessä Yleisradiossa kuuntelijoille ja katsojille ei kuitenkaan tarjottaisi valmista paikkaa jossakin ennakoitavassa hahmotetussa kansallisessa projektissa. Toisin kuin tiedontahtoa puhkuvassa yleisradiomallissa osallisuutta olisi mahdollista tuottaa niin faktapohjaisessa ohjelmistossa kuin draamassa ja viihteessäkin.

Kehittämällä instituutiota lähemmäksi kansalaisyhteiskuntaa ja tukemalla toimittajien ja taiteilijoiden ilmaisunvapautta Yleisradion ohjelmistosta voisi kehittyä konkreettinen vastareaktio yhäti kiihtyvälle markkinoitumiselle, kulttuurituotteiden yksipuoliselle tavaroitumiselle ja politiikan tyypistymiselle poliittikkoyksilöiden sekä näiden suosijoiden ja vastustajien julkisuudeksi.

Yleisradioinstituution strateginen tehtävä myöhäismodernissa voisi siis olla julkisen tilan tuottaminen kansalaisyhteiskunnan uudelle politisoitumiselle. Tämän tehtävän myötä ”julkisen palveluun”¹ linkittyisi myös sukupuoli demokratia-käsitteen tärkeäksi osaksi. Tämä linkitys merkitsisi muuta kuin yhtenäisen naitai mieskansalaisuuden tuottamista. Tuloksena olisi pikemminkin rikas ja monipolvinen väittely siitä, mitä väliä – tiedollisesti ja kokemuksellisesti – sukupuolella ja siihen liittyvillä eronteolla meille lopulta on.

1 Veikko Pietilän ja Seija Ridellin lanseeraamaa uustermi julkiso esiintyy ensimmäisen kerran *Tiedotustutkimus*-lehden numerossa 1/1998.